

ФІЛОСОФІЯ

УДК 13:502.33

П 20

Патлайчук О. В.

кандидат філософських наук, доцент, Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв), volnistik@gmail.com

Гурець Н. В.

старший викладач кафедри екології та природоохоронних технологій, Факультет екологічної та техногенної безпеки Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв), nata.gurets@gmail.com

Кулікова К. Д.

студент магістратури спеціальності «Енергетичне машинобудування», Машинобудівного навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв), katya1kul@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГО-ФІЛОСОФСЬКИХ ПРІОРИТЕТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Проведено дослідження еколоого-філософських пріоритетів стратегії національного стійкого розвитку України. Розглянуто чинники сучасної екологічної ситуації та відзначені наслідки неузгодженості темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки в Україні.

Проаналізовано особливості стратегічних векторів процесу сталого розвитку України в умовах необхідності паритету між збереженням національних інтересів і виконанням міжнародних зобов'язань.

Ключові слова: сталий розвиток, стратегічний вектор, якість життя, антропогенне навантаження, виробництво.

Постановка проблеми. Особливої актуальності в сучасній науці і філософії набула проблема сталого розвитку, безпосередньо пов'язана з пошуком конструктивної стратегії подальшого розвитку техногенної цивілізації і подолання тих соціально-екологічних аномалій, які були ініційовані і породжені на попередніх етапах її формування і розгортання.

Однією зі специфічних особливостей сучасного етапу розвитку перехідних спільнот є необхідність їх інтеграції в структуру світу, що глобалізується, і освоєння постіндустріальних стандартів якості життя. Якщо індустріальне суспільство орієнтується в першу чергу на цілі і цінності розвитку матеріального виробництва і прогрес технологій, то в постіндустріальній цивілізації в центрі уваги виявляється якість життя людини. Забезпечити її високий рівень можна лише при умові успішного здійснення стратегії сталого розвитку в усій сукупності його компонентів: економічних, політичних, технологічних, соціокультурних та ін. Серед цих компонентів все більш значимими і проблемними стають екологічні пріоритети розвитку і цивілізаційних змін. Без їх урахування і адекватної інтерпретації будь яке сучасне суспільство ризикує опинитися поза домінуючих світових тенденцій соціодинаміки.

В даному контексті перед кожною країною постає проблема створення ефективних соціальних механізмів і технологій, здатних радикально змінити стратегії кількісного зростання.

Усі питання сталого розвитку є дуже актуальними для України. Неузгодженість темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінування природомістких галузей з високою питомою застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, мілітаризація виробництва, відсутність культури праці та споживання призвели до формування техногенного типу економічного розвитку. Як наслідок, нині антропогенне навантаження на природу наближається (а в окремих регіонах України вже наблизилося) до граничної межі її екологічної стійкості. Тому дослідження питання формування екологічних пріоритетів сталого розвитку в Україні є доволі актуальним.

Термін сталий розвиток був введений у широкий вжиток Міжнародною комісією по навколишньому середовищу і розвитку (Комісія Брунтланд) у 1987 р. Під ним розуміють такий розвиток, який задовольняє потреби нинішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.

Концепція сталого розвитку ввібрала в себе позитивні ознаки всіх попередніх концепцій і має три основні центри спрямування цілей – Природа, Суспільство і Виробництво. В цьому аспекті відбувається поступове розгортання концепту сталого розвитку, у процесі якого визначаються нові орієнтири, що пов'язані з питаннями участі у вирішенні проблем бізнесу, створення так званої зеленої економіки, урахування проблем зміни клімату тощо [2].

Дослідженням проблематики сталого розвитку займаються такі міжнародні організації, як Організація Об'єднаних Націй та Римський клуб. Значні досягнення у розробці зазначеної концепції належать відомим зарубіжним науковцям А. Бартледу, Д. Медоузу, Е. Пестелю.

В Україні проблема сталого розвитку обговорюється достатньо давно. З 1992 р. створено значний науковий доробок, який заклав підґрунтя новим орієнтирам розвитку країни на засадах постіндустріальної економіки. Свій внесок у дослідження питання сталого розвитку внесли такі українські вчені, як В. І. Вернадський, І. К. Бистряков, Б. М. Данилишин, М. З. Згуровський, Д. В. Зеркалов, Г. Б. Марушевський, П. Г. Павличенко, Л. В. Рижак, М. А. Хвесик та інші [1, 2, 3, 5, 6]. Утім, аналізуючи ситуацію, можна визначити, що поза увагою залишається насамперед швидкість змін, яку несе не тільки сучасний світ, скільки власне людина, що трансформується. І це можливо простежити у процесі аналізу динаміки еколого-філософських пріоритетів стратегії сталого розвитку в Україні.

Метою роботи є проведення аналізу еколого-філософських пріоритетів національної стратегії сталого розвитку в Україні.

Викладення основного матеріалу. Сталий розвиток є новою світоглядною, політичною та практичною моделлю розвитку для усіх країн

світу, які розпочали перехід від суто економічної моделі розвитку до пошуку оптимального балансу між трьома складовими розвитку – економічною, соціальною та екологічною. Реалізація цієї моделі потребує формування системи публічного управління сталим розвитком, необхідною передумовою якого та його важливою складовою, є належне врядування.

Україна переходить в нову епоху історії, пов'язану з Революцією гідності та появою можливості побудувати нову Україну на принципах сталого розвитку, верховенства права, захисту прав людини, демократії, солідарності, належного врядування. Стратегічне бачення сталого розвитку України ґрунтується на забезпеченні національних інтересів та виконанні міжнародних зобов'язань України щодо сталого розвитку. Такий розвиток передбачає:

- подолання дисбалансів, які існують в економічній, соціальній, екологічній сферах;
- побудову мирного та безпечного, соціального згуртованого суспільства з належним управлінням та інклюзивними інституціями;
- забезпечення партнерської взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти та організацій громадянського суспільства;
- повну зайнятість населення;
- високий рівень освіти та охорони здоров'я;
- стан довкілля, який забезпечуватиме якісне життя та благополуччя теперішнього і майбутніх поколінь;
- децентралізацію та впровадження регіональної політики, яка передбачає гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів;
- збереження національних культурних цінностей і традицій.

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» ініціює проведення заходів за наступними векторами:

- вектор розвитку – забезпечення сталого розвитку країни, проведення структурних реформ, забезпечення економічного зростання екологічно невиснажливим способом, створення сприятливих умов для ведення господарської діяльності;

– вектор безпеки – забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій та приватної власності, забезпечення миру і захисту кордонів, чесного та неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Пріоритетом є безпека життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів;

– вектор відповідальності – це забезпечення гарантій кожному громадянину, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, мати доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах;

– вектор гордості – забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт.

Визначальним в цій сфері є інноваційне спрямування вектору розвитку, який ґрунтується на активному використанні знань та наукових досягнень, стимулюванні інноваційної діяльності, створенні сприятливого інвестиційного клімату, оновленні виробничих фондів, формуванні високотехнологічних видів діяльності та галузей економіки, підвищенні енергоефективності виробництва, стимулюванні сталого економічного зростання, заснованому на притоці інвестицій у використання відновлюваних джерел енергії, в екологічно безпечне виробництво та «зелені» технології.

Сталий розвиток орієнтований перш за все на людину та покращення якості її життя у сприятливому соціально-економічному середовищі та екологічно чистому, здоровому, різноманітному природному довкіллі. Високий інтелектуальний рівень людського потенціалу має забезпечити конкурентоздатність країни у майбутньому.

Реалізація принципів сталого розвитку спрямована на подолання бідності шляхом ефективної зайнятості населення, високої вартості робочої сили,

накопичення людського і соціального капіталу, розвитку підприємницької активності населення, зміцнення середнього класу, підвищення соціальних стандартів і гарантій, а також надання необхідної соціальної підтримки вразливим групам населення. Пріоритетом політики сталого розвитку є забезпечення гідних умов праці та життя у власній країні.

Стратегія сталого розвитку спрямована на побудову справедливого та демократичного суспільства, де буде забезпечено підтримку прав людини, зокрема екологічних прав і права на розвиток, розвиток національної культури, гендерну рівність і зростання соціального капіталу (здатності суспільства до роботи в групах та організаціях, що заснована на спільних цінностях). Необхідним для її реалізації є дотримання принципів верховенства права, демократії, належного управління на всіх рівнях, створення ефективних, результативних, інклюзивних та підзвітних інституцій. Також вона спрямована на виконання Україною міжнародних зобов'язань та створення реальних передумов для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі, зокрема виконання «Угоди про асоціацію між Україною та ЄС»; забезпечення високого рівня та якості життя населення.

Загалом стратегія переходу до сталого розвитку має ґрунтуватися на аналізі тих дисбалансів, які існують в економічній, соціальній та екологічній сферах і на подальшому визначенні шляхів подолання цих дисбалансів у напрямі досягнення сталого розвитку. Загальні принципи Ріо слід перетворити у послідовність конкретних управлінських кроків, які б дозволили виправити існуючі дисбаланси. Для досягнення сталого розвитку можна виділити наступні еколого-філософські пріоритети.

1. Перехід до сталого природокористування, який включає удосконалення системи обліку природних ресурсів, економічної оцінки природо-ресурсного потенціалу, моніторингу екологічного стану територій; формування системи цільових екологічних фондів та цільове фінансування з них природоохоронних заходів; створення механізму економічного стимулювання сталого природокористування та природоохоронної діяльності; створення ефективного фінансово-кредитного механізму природокористування і природоохоронної

діяльності, в тому числі екологічних банків; планування та прогнозування використання природних ресурсів і природоохоронної діяльності; удосконалення організаційно-економічних важелів природокористування і природоохоронної діяльності; формування ринку екологічних робіт і послуг (екологічне страхування, екологічний аудит, в тому числі при приватизації підприємств); посилення економічного впливу на порушників природоохоронного законодавства шляхом удосконалення діючої системи штрафів і контролю; максимальне зменшення негативного впливу мінерально-сировинного комплексу на довкілля; зменшення потреб в імпорті енергоносіїв за рахунок зниження енергоємності виробництва і енергозбереження.

2. Формування інституційної бази сталого розвитку, що полягає у створенні міжгалузевих органів, відповідальних за координацію діяльності в галузі сталого розвитку, зокрема за інтеграцію галузевих політик, розробці системи програмних і прогнозних документів сталого розвитку, регулярному проведенні професійного аналізу урядової політики, зокрема вивчення можливих наслідків альтернативних рішень у коротко- і довготерміновій перспективі; проведенні експертизи чинного законодавства щодо його відповідності принципам сталого розвитку з метою створення адекватного правового поля і стимулюючих фінансово-економічних механізмів тощо.

3. Структурна перебудова і оздоровлення економіки України, яка включає обмеження розвитку сировинних і напівфабрикатних виробництв, забезпечення першочергового розвитку виробництва предметів споживання, підприємств з повним виробничим циклом, переробних галузей, поетапне зменшення експорту продукції видобувних та інших ресурсо- й енергоємних галузей, модернізацію, реконструкцію і технічне оновлення виробництва – зниження енерго- і матеріаломісткості українських товарів і підвищення їх конкурентоспроможності; розробку і впровадження інноваційної моделі економічного розвитку, пов'язаної з розвитком науки; сучасних наукоємних високотехнологічних галузей; прогресивних ресурсозберігаючих технологій і технічних засобів у промисловості, транспорті і побуті; ефективних безвідходних технологій, технологічних рішень та обладнання для очищення

промислових стоків і викидів; формування і реалізація ефективної інвестиційної політики.

4. Зниження рівня соціально-економічної нерівності і бідності, що досягається реалізацією політичної волі вищого державного керівництва у забезпеченні скорочення тіньової економіки на основі системи економічних адміністративних і силових засобів впливу на ці процеси; приведенням рівня заробітної плати у відповідність до реальної вартості робочої сили; проведення оподаткування доходів на основі врахування середньомісячного сукупного доходу сім'ї; децентралізацією програм соціальної підтримки населення і підвищення ролі місцевих органів влади у вирішенні проблем бідності на основі цільового закріплення податків за місцевими бюджетами; економічною підтримкою непрацевдатних верств населення; забезпеченням базових медичних послуг.

5. Розвиток регіональної політики сталого розвитку, основними складовими якого є створення образу майбутнього кожного регіону та програмних документів сталого розвитку регіону, враховуючи його природно-ресурсний потенціал, ландшафт і клімат, демографічні тенденції, аналіз виробничих орієнтацій тощо; розробка і впровадження державної регіональної політики, яка забезпечуватиме гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів, а також регулярний моніторинг її виконання; спрямування регіональної політики має узгоджуватися із стратегією сталого розвитку держави; створення правового поля для впорядкування процесів регіонального розвитку, використання внутрішнього потенціалу регіону, попередження територіальної автаркії чи нехтування окремими регіонами загальнонаціональними інтересами; створення конституційних можливостей для прямої участі регіональних органів у державному централізованому управлінні.

6. Формування демократичного суспільства, яке враховує розробку і забезпечення процедур виконання положень Конвенції ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень і доступ до правосуддя у питаннях, які стосуються довкілля»; забезпечення незалежності засобів масової

інформації; створення системи незалежного та об'єктивного інформування про політичний, економічний і соціальний розвиток України; впровадження механізмів громадянського контролю за діяльністю армії та військово-промислового комплексу; підвищення незалежності судової влади; децентралізація влади і розвиток місцевого самоврядування; розширення повноважень кожної особи по управлінню власною долею і долею суспільства в цілому.

7. Освіта і наукове забезпечення в сфері сталого розвитку, що включає розробку програм наукових досліджень з проблеми переходу до сталого розвитку і реалізацію науково-дослідних проєктів з найбільш актуальних проблем сталого розвитку; підвищення кваліфікації викладачів з питань сталого розвитку; відкриття учбових закладів з перепідготовки кадрів для всіх рівнів управління; організацію спеціальних публікацій і передач в засобах масової інформації; формування науково-освітніх центрів зі сталого розвитку; створення інформаційних програм та видань для розповсюдження знань зі сталого розвитку.

8. Збалансоване ведення сільського господарства, яке передбачає удосконалення і структурну перебудову матеріально-технічної бази агропромислового комплексу з урахуванням екологічних чинників, вимог і стандартів; впровадження екологічно обґрунтованих принципів ведення сільського господарства та адаптованих до місцевих умов технологій і систем землеробства; перегляд діючих науково-технічних засобів та нормативів будівництва гідромеліоративних і водогосподарських об'єктів з урахуванням екологічних чинників; розширення мережі господарств, що спеціалізуються на екологічно орієнтованому землеробстві і тваринництві; впровадження заходів щодо підвищення родючості ґрунтів; впровадження ефективного контролю за використанням генетично модифікованих організмів.

9. Врахування національних культурних цінностей, яке реалізується в процесі розвитку національної культури і мистецтва, як необхідних елементів формування адаптивної поведінки людини в суспільстві, в навколишньому середовищі і в господарській діяльності; відродження і розвитку

етнокультурної самобутності етнічних спільнот і етнографічних груп; розвитку українознавства, в тому числі вивчення традицій природокористування; розробку і впровадження інформаційної і культурної політики.

10. Збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, яке включає забезпечення виконання програм і заходів, що впроваджуються в Україні з метою збереження біологічного і ландшафтного різноманіття; завершення створення земельних проектів для існуючих об'єктів природно-заповідного фонду; забезпечення ефективного функціонування національної екологічної мережі, зокрема включення до екологічної мережі крім заповідних лісів (ядер екомережі) також захисних і рекреаційних лісів як перехідних зон та екологічних коридорів; удосконалення системи моніторингу біологічного і ландшафтного різноманіття; проведення державної оцінки стану біорізноманіття в Україні; впровадження ГІС-технологій для створення баз даних біоресурсів; зміцнення інституційної бази збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.

11. Енергозбереження і збалансований розвиток енергетики, яке проявляється у сприянні децентралізації енерговиробництва і енергопостачання; спрямування фінансових ресурсів на розробку і впровадження програм енергозбереження і використання альтернативних джерел енергії; розробці механізму заохочення підприємств і господарств до використання енергозберігаючих технологій (податкові пільги, пільгові кредити, субсидії тощо); впровадженні енергозберігаючих технологій в усіх галузях економіки та в побуті; постійному зростанні обсягів використання відновлюваних джерел енергії – сонячної, вітрової, гідро та біогазогенераторів.

Висновки:

1. Перспектива сталого розвитку передбачає врахування не тільки власне економічних параметрів соціодинаміки, але і в обов'язковому порядку її соціальних і екологічних факторів.

2. Екологічні пріоритети сталого розвитку поступово отримують все більше соціально-орієнтований характер, відповідаючи вимогам суспільства і конкретної людини.

3. Необхідно, щоб сталий розвиток став пріоритетом державної політики України.

4. Економічне і екологічне благополуччя світової цивілізації при сталому розвитку має спиратися не так стільки на збільшення обсягу ресурсних циклів, скільки на інтенсифікацію духовного, інтелектуального складовою суспільного буття.

5. Благополуччя передбачає інтенсифікацію наукового прогресу, зростання інновацій в області інформаційних систем і технологій, вивільнення духовно-творчого потенціалу особистості і переорієнтацію соціально значущих цінностей на духовно-інтелектуальні форми досягнення престижу.

Література

1. Зеркалов Д. В. Проблеми екології сталого розвитку: монографія [online]. Київ : Основа, 2013. 430 с. URL: http://www.zerkalov.kiev.ua/sites/default/files/problemi_ekologiyi_stalogo_rizvitku_monografiya.pdf (дата звернення: 16.09.2018).

2. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Б. Є. Патона. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.

3. Рижак Л. В. Філософія сталого розвитку людства: навчально-методичний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 518 с.

4. Саюк О. О. Концепція сталого розвитку як необхідна складова побудови оптимальної моделі суспільного розвитку. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2015. Вип. 60. С. 91–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpqgvzdia_2015_60_10 (дата звернення: 16.09.2018).

5. Философия устойчивого развития и социальная экология : пособие / под ред. А. И. Зеленков. Минск : БГУ, 2015. 200 с.

6. Патлайчук О. В. Методичні вказівки для проведення занять з курсу «Філософія сталого розвитку». Миколаїв : НУК, 2014. 82 с.

References

1. Zerkalov, D. V. 2013. Problemy ekologii staloho rozvytku: monohrafiia [Problems of sustainable development ecology: monograph]. Kyiv: Osnova Publ. URL:

http://www.zerkalov.kiev.ua/sites/default/files/problemi_ekologiyi_stalogo_rizvitu._monografiya.pdf. Accessed 16 September 2018.

2. Patona, B. Ye. eds. 2012. Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [National Paradigm of Sustainable Development of Ukraine]. Kyiv: Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy» Publ.

1. Ryzhak, L. V. 2011. Filosofiia staloho rozvytku liudstva: navchalno-metodychnyi posibnyk [Philosophy of sustainable development of mankind: educational and methodical manual]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka Publ.

2. Saiuk, O. O. 2015. «Kontseptsiiia staloho rozvytku yak neobkhidna skladova pobudovy optymalnoi modeli suspilnoho rozvytku» [«The concept of sustainable development as an essential component of building an optimal model of social development»]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Humanitarian Bulletin Zaporizhzhya State Engineering Academy*, issue. 60: 91-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2015_60_10. Accessed 16 September 2018.

3. Zelenkov, A. I. eds., 2015. Filosofiia ustoychivogo razvitiya i social'naya ekologiya: posobie [Sustainable Development of Philosophy and Social Ecology: a Handbook]. Minsk: BGU Publ.

4. Patlaichuk, O. V. 2014. Metodychni vkazivky dlia provedennia zaniat z kursu «Filosofiia staloho rozvytku» [Methodical arrangements for holding a course on the «Philosophy of sustainable development»]. Mykolaiv: NUK.

Patlaichuk O. V., Ph. D. of Philosophy, Associate Professor, Educational and Research Institute of Humanities of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), volnistik@gmail.com

Gurets N. V., Senior Instructor of the Department of Ecology and Environmental Technologies, Ecological and Technetronic Security Faculty of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), nata.gurets@gmail.com

Kulikova K. D., undergraduate of the Specialty «Power Engineering», Mechanical Engineering Educational and Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), katya1kul@gmail.com

Peculiarities of ecological and philosophical priorities of the national strategy for sustainable development in Ukraine

The research of ecological and philosophical priorities of the strategy of national sustainable development of Ukraine was conducted. The factors of the current environmental situation are considered and the consequences of the inconsistency of the rates of economic development and environmental safety requirements in Ukraine were noted.

The features of the strategic vectors of the process sustainable development were analyzed in the conditions of the need for parity between the preservation of national interests and the fulfillment of international obligations.

Key words: sustainable development, strategic vector, quality of life, anthropogenic load, production.